

УДК 94(431):329.8"1928/1935"

О. Р. Давлетов

НІМЕЧЧИНА НА ШЛЯХУ ДО ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ВІД ВЕЙМАРСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ДО ТРЕТЬОГО РЕЙХУ (1928–1935 рр.)

Стаття присвячена дослідженню вивчення передумов демонтажу структур Веймарської Німеччини та становлення Третього рейху, з метою визначення характерних рис своєрідності історичного розвитку країни в 1928–1935 рр. Автор висвітлює, як відбувалась уніфікація німецького суспільства за нацистським планом розбудови Третього рейху, та як і коли Німеччина, керована "урядом національної концентрації" на чолі з Адольфом Гітлером, остаточно стала на шлях підготовки до Другої світової війни.

Ключові слова: Мілітаризм, Друга світова війна, Третій рейх, НСДАП, Веймарська республіка, націонал-соціалізм.

Інтерес до проблеми вивчення генези німецького варіанту фашизму та історії Третього рейху виник відразу після зародження цих явищ. На сьогодні, коли 94 роки пройшло з того часу, як на політичній арені Веймарської Республіки виникла Націонал-соціалістична німецька робітничка партія (НСДАП), яка згодом стала "керівною і направляючою силою" німецького суспільства в 1933-1945 рр., історіографія з цієї проблематики вже представлена великою кількістю досліджень, серед яких найбільшу увагу істориків привертала проблеми соціальної, масової бази фашизму, його ідеологічна складова, механізм здійснення тоталітарної диктатури, військово-політичні аспекти нацизму, антисемітизм Гітлера тощо [1]. Кількість наукових досліджень вже давно перевищила 40 000 позицій. Період власне нацистського панування в Німеччині (1933-1945 рр.) є одним з найбільш досліджених епізодів німецької історії. У порівнянні з ним, найменш вивченим є період існування націонал-соціалізму в Веймарській республіці (1919-1933 рр.), названий Г. Герінгом "бойовим часом" НСДАП [2, с.391] та доба уніфікації німецького суспільства за нацистським зразком (1933-1935 рр.). Питання про політику НСДАП доби Веймарської Німеччини (1919 - 1933 рр.) та становлення Третього рейху (1933-1935 рр.) вже досить давно привертають увагу дослідників, як у вітчизняній історичній літературі – в країнах СНД, так і закордоном. Серед сучасних дослідників зазначеної проблематики можна згадати О.Ю.Пленкова [3], Н.Фрая [4], Р.Еванса [5], У.Фолькера [6] та інших. Проте, спеціального дослідження, де розглядався б аспект впливу ліквідації нацистами Веймарської Республіки та розбудови Третього рейху на підготовку до Другої світової війни, у вітчизняній історіографії поки що не має.

Саме тому, в даній статті, автор вирішив зосередитися на вивченні передумов демонтажу структур Веймарської Німеччини і становлення Третього рейху з метою визначення характерних рис своєрідності історичного розвитку Німеччини в 1928–1935 рр. – періоду, який відомий сучасний німецький історик Норберт Фрай частково відносить до "фази формування" держави фюрера [7, с.6]; доби, коли Німеччина остаточно встала на шлях підготовки до Другої світової війни.

У вересні 1928 р. А. Гітлер зібрав 70 провідних функціонерів НСДАП на збори в Мюнхені, де присутні почули роздуми фюрера "як далеко вони пройшли і як далеко їм ще належить йти". Гітлер із задоволенням повідомив, що "принцип фюрерства" (його особисте тоталітарне управління партією) міцно укорінився в ній. Він також відмітив, що пропагована нацистами антипатія до євреїв збільшується в німецькому суспільстві. "Те, чого було зовсім небагато десять років тому, тепер уже є всюди". Саме тоді фюрер акцентував увагу слухачів на основній меті НСДАП – "навчити німців фанатичному націоналізму і позбавити їх привидів демократії". Серед проблем найближчого періоду Гітлер виділив дві – "наявність різнорідних течій усередині партії та нестачу грошей".

Річ у тому, що саме в другій половині 20-х рр. ХХ ст. НСДАП, відмовившись від швидкого захоплення державної влади "шляхом національної революції", поступово крок за кроком оволодівала легальними парламентськими методами політичної діяльності у Веймарській республіці. Вже до січня 1929 р. Гітлер фактично завершив реорганізацію руху типу "фьолькіше" у політичну партію нового типу, з урахуванням зміни засобів боротьби за владу в державі. Натомість організації провокаційних озброєних вуличних боїв з політичними опонентами, націлених на створення класичної "революційної ситуації", члени НСДАП почали вивчати основи проведення виборчих кампаній, остаточною метою яких було досягнення парламентської більшості в рейхстазі та створення у результаті або легального уряду, або урядової "національної коаліції". Тобто на зміну "національному рухові" прийшла політична партія, вже зорієнтована на "постійну боротьбу за симпатії виборців". Перегрупування нацистського руху, його організаційна перебудова до того ж нові тактичні установки фюрера (курс на легальність, боротьба за виборців, проникнення в ландтаги й рейхстаг тощо) для еліти НСДАП принесуть свої результати вже в 1930-1933 рр.

Незабаром, до початку так званої "великої депресії 1929-1933 рр.", під час проведення консерваторами загальнонімецької компанії проти плану Юнга (в якому йшлося про новий варіант німецьких виплат репараційних платежів), відбувся четвертий з'їзд НСДАП (3-4 серпня 1929 р.), що став найбільш показовим та найграндіознішим з'їздом нацистської партії з часів початку її боротьби за владу у Веймарській республіці. Традиційний партійний форум у Нюрнберзі перетворився на небачену в цій країні величезну

масову демонстрацію прибічників націонал-соціалізму - акцію, чітко сплановану з військового боку, за правилами монументально театралізованого видовища.

На спеціально замовлених потягах до Нюрнбергу прибуло приблизно 200 тис. осіб з усієї Німеччини. Їх уніформа, прапори й атрибути на 2 доби заповнили старовинне місто. На великому завершальному заході понад 60 тис. штурмовиків колона за колоною упродовж 3,5 годин марширували перед фюрером і почесними гостями з'їзду, серед яких були, наприклад, промисловець Еміль Кирдорф і дружина кайзера Вільгельма II Терміна фон Рейс. Саме цей з'їзд нацистів уперше зняли для щотижневого випуску кінохроніки. Попри те, що "кіно було ще без звуку, нацисти отримали те, до чого прагнули – першокласну і постійну рекламу" [8, с.247]. До того часу в НСДАП нараховувалося близько 176 000 членів [9, с.362].

Перші вибори до рейхстагу в умовах "великої депресії" відбулися 14 вересня 1930 р. Як писав автор однієї з найфундаментальніших біографій Гітлера Іоахім Фест "цей день став одним з поворотних пунктів в історії Веймарської республіки: він ознаменував собою завершення демократичного багатопартійного режиму і сповістив про початок агонії усієї держави в цілому" [10, с.132]. За 2 роки, що минули з часу останніх парламентських виборів, кількість поданих за НСДАП голосів збільшилася з 810 тис. до 6,4 млн., тобто натомість 12 мандатів вона отримала 107 (що перевершило сподівання фюрера). Нацисти за чисельністю фракції отримали 2-е місце в парламенті після СДПГ. Усі інші політичні партії зазнали чутливих втрат. Лише КПГ отримала невеликий приріст голосів - з 10,6% до 13,1%. За висловом німецького історика Франца - Йозефа Нойена це були "вибори озлоблення" [11, с.49].

Обвальні для Веймарської держави результати виборів зробили "модним" членство в НСДАП. Лише за два місяці, після вересневих виборів 1930 р., кількість членів НСДАП зросла на 100 000 осіб і досягла 389 тис. " і до рук НСДАП майже самі собою йшли зв'язки і позиції, які значно сприяли подальшому поширенню і зміцненню руху" писав про цей період Карл - Дитріх Брахер [12, с.201].

Гітлер не збирався використати свою збільшену силу в рейхстазі для допомоги в управлінні країною. Вже через 10 днів після виборів він заявив в Мюнхені "Ми парламентська партія з примусу, і змусила нас до цього Конституція. Ця перемога, яку ми отримали, тільки нова зброя в нашій боротьбі" [13, с.78]. Про жодний путч вже не йшлося. Фюрер продовжував діяти виключно у межах легальності. У повній відповідності з цим, говорив і Г. Герінг, "ми боремося проти цієї держави і нинішньої системи, тобто хочемо їх знищити без залишку, але легальним шляхом" [14, с.159]. Усе це прямо відповідало установці з "Майн Кампф" - "рух наш є антипарламентським, і навіть його участь у парламентському інституті може мати сенс лише тоді, коли він спрямований на його розпад, на ліквідацію тієї установи, в якій ми повинні бачити одне з важких проявів деградації людства" [15, с.379].

Подібний курс Гітлера та його соратників на легальність не в останню чергу пояснювався тим, що лідери НСДАП побоювалися дій рейхсверу. Саме тому, 25 вересня 1930 р., виступаючи в імперському суді Лейпцига, в процесі над 3 лейтенантами з гарнізону Ульма, яких звинувачували в нацистській пропаганді в армії, Гітлер публічно присягнувся: "хто розкладає армію, той ворог народу, а що стосується СА, то вони задумані зовсім не для того, щоб нападати на державу або конкурувати з рейхсвером" і далі "ще декілька виборів, і націонал-соціалістичний рух завоює в парламенті більшість" [16, с.237]. У цей же час, Й. Геббельс у розмові з одним з підсудних лейтенантом Р. Шерінгером відверто заявив: "Я вважаю цю клятву геніальним шаховим ходом. Що після неї ці братки можуть проти нас зробити? А вони тільки і чекали нагоди нас піймати. Але тепер ми – законні, просто такі законні в законі" [17, с.236].

Вже наприкінці вересня 1930 р., коли через 2 тижні після виборів, новообрані нацистські депутати зайняли місця в рейхстазі, звична робота парламенту канула в небуття. Одягнені у формені коричневі сорочки замість традиційних для парламентарів чорних костюмів, вони кожного разу при вимовлянні імені фюрера вигукували: "Є присутнім! Хайль Гітлер!", виказуючи при цьому зневагу на адресу інших депутатів. Соціал-демократ Тоні Сендер з гіркотою відмітила у своєму щоденнику: "Це була самопроголошена "еліта арійської раси" – гучна, кричуща, одягнена у військову форму зграя" і далі "так багато людей з обличчями злочинців і дегенератів. Яка деградація сидіти разом з такою бандою!" [18, с.80].

Між тим економічне становище країни погіршувалося. Спричинене "великою депресією" скорочення зовнішньої торгівлі призвело до масового закриття заводів. Чи то вони не могли більше купувати дорогу сировину, чи то їх продукція була не по кишені покупцям. Впродовж шести місяців, до березня 1931 р. безробіття зросло більше ніж 50% й сягнуло 4 750 000 осіб. Уряд Г. Брюнінга тимчасово призупинив діяльність усіх банків Німеччини.

У цих умовах НСДАП продовжувала збільшувати свою кількість і представництво як у ландтагах, так і в рейхстазі. До січня 1933 р. в НСДАП нараховувалося 850 000 членів. На виборах у липні 1932 р. нацисти провели до парламенту 230 депутатів, у листопаді 1932 р. – 196, що дало їм можливість перетворитися в найбільшу фракцію.

Це дозволило їм 30 серпня 1932 р. обрати Германа Герінга президентом рейхстагу, що остаточно заблокувало нормальну роботу парламенту [19, с.461-462]. Пізніше "наці № 2" Третього рейху із задоволенням згадував, що його обрання керівником рейхстагу в 1932 р. було "частиною доручення фюрера за допомогою легальних методів підготувати захоплення влади" [20, с.221]. У подальшому це допомогло пролоббювати призначення 85-річним райхспрезидентом Веймарської республіки П. фон Гінденбургом А. Гітлера райхсканцлером 30 січня 1933 р. (7-м за рахунком канцлером під час правління Гінденбурга).

Новий кабінет отримав назву "Уряд національної концентрації". Це була коаліція НСДАП, НННП і формально безпартійних консерваторів. Власне членів нацистської партії в уряді було лише троє з 11 – Гітлер (канцлер), Вільгельм Фрік (міністр внутрішніх справ), Герман Герінг (міністр з особливих доручень або міністр без портфеля). Саме ця обставина дозволила консерваторам сподіватися на те, що вони "зможуть

узяти Гітлера в межі" (із спогадів Теодора Дюстерберга (одного з керівників "Сталевого Шолома") - А.Д.) [21, с.357]. Франц фон Папен, віце-канцлер "уряду національної концентрації" з цього приводу навіть заявив у найближчому оточенні: "через два місяці Гітлера затиснемо в кут так, що у нього кишки назовні полізуть" [22, с.362]. Проте все сталося інакше.

Новий канцлер завжди досить відверто заявляв про намір звільнити німецьку політику від марксизму. Взимку 1933 р. йшлося про те, щоб позбавити політичного впливу КПП (яка здобула на останніх виборах до рейхстагу 6 листопада 1932 р. свого найкращого результату за роки Веймарської республіки – 17%), СДПГ (20%), а разом з ними і профспілок. Нацисти, націоналісти і праві консерватори наїлися до схочу парламентаризму і прагнули встановити авторитарне президентське правління. Тому, 48 годин опісля легального прориву Гітлера до влади, рейхспрезидент підписав наказ щодо розпуску рейхстагу та призначення нових (як виявиться згодом, останніх в історії Веймарської республіки) виборів на 5 березня 1933 р.

При цьому Гітлер свідомо йшов на ризик. Попередні вибори призвели до втрати нацистами 24 депутатських мандатів в рейхстазі. Проте фюрера, по-перше, вабив шанс уперше провести виборчу кампанію, знаходячись при державній владі; по-друге, нацистам було важливо отримати за урядову коаліцію хоча б 51% голосів виборців. Саме в останньому і полягав головний мотив погодження лідера НСДАП на нові вибори, він сподівався отримати схвалення німців щодо здійснення політики формування антипарламентської та антимарксистської держави, тобто на Третій Рейх.

У той час, коли політики Веймарської системи активно займалися організацією передвиборних заходів взимку 1933 р., нацисти намічали шляхи проникнення до державного апарату й оволодівали ним. Базовою школою цього стала Пруссія. Виконувачем обов'язків міністра внутрішніх справ у Пруссії став Г. Герінг, "комісаром особливого призначення" групенфюрер СС Курт Далюге тощо. Почалися політичні чистки, що у подальшому стали зразком для наслідування в інших землях Німеччини.

Окрім цього, 50 000 осіб з лав СА, СС і "Сталевого шолома" прийняли до штату "Допоміжної поліції" з правом носіння вогнепальної зброї. Коли 27 лютого 1933 р. спалахнув рейхстаг - політична доля комуністів Веймарської Республіки була вирішена. 28 лютого 1933 р. урядовий кабінет Гітлера затвердив представлений В. Фріком проект постанови "Про захист народу і держави". Того ж дня рейхспрезидент поставив під ним свій підпис, надавши силу закону.

Віднині, уряд рейху отримував право "тимчасово перебирати на себе" повноваження місцевих органів влади з метою "відновлення безпеки і порядку" в землях. Мається на увазі, що до виборів були створені (використані пізніше нацистами) юридичні передумови-схеми уніфікації земель Веймарської республіки. Даючи можливість необмеженого трактування первинного формулювання "відсіч антидержавним насильницьким діям комуністів", ця постанова надалі відіграє свою важливу роль у процесі легітимізації влади. Тепер будь-який політичний в'язень за бажанням влади міг бути заарештованим без рішення суду скільки завгодно часу. Фактично, цей неоголошений надзвичайний стан триватиме в Німеччині до травня 1945 р. Німецький історик Ернст Френкель ще в 1974 р. справедливо назвав постанову від 28 лютого 1933 р. "конституційним актом" Третього рейху [23, с.26].

5.3.1933 р. відбулися останні демократичні вибори до рейхстагу на багатопартійній основі. Вони мали наступні результати - БНП отримала 18 місць (у порівнянні з листопадними виборами втратила 2 мандати); НННП – 52 (той же результат); ННП – 2 (втратили 9); КПП – 81 (втратила 19); СДПГ – 120 (мінус 1); партія Центру – 74 (плюс 4); НСДАП – 288 (плюс 92). Цікаво наскільки вірним цього разу виявився прогноз Гітлера щодо 51%. Правляча коаліція здобула усього на 0,9% більше. НСДАП покращила свій результат на 10,8%, отримавши 43,9%. До того ж, велику частину приросту голосів їй додали не колишні прибічники інших партій, а ті, хто досі не ходив на вибори. Однією з особливостей голосування 5 березня стала надзвичайно висока для Веймарської республіки явка виборців - 88,7%. Загалом, за Гітлера проголосувало 17,3 млн. німців [24, с.182]. Шлях фюрера до монополізації політичної влади виявився довшим, ніж він припускав.

Відштовхуючись від отриманих результатів, Гітлер зосередився на 2 векторах у своїй діяльності: а) створення рейхсміністра народної освіти та пропаганди; б) продовження уніфікації земель. Посилаючись на постанову від 28 лютого 1933 р. "Про захист народу і держави", нацисти продовжили захоплення посад в поліції і міністерствах внутрішніх справ - Гамбург, Любек, Бремен, Гессен тощо. Вже наприкінці березня за зміною земельних урядів розпочалося перетворення земельних ландтагів. За рішенням уряду Гітлера було наказано розподілити мандати у відповідності до результатів останніх виборів до рейхстагу. Оскільки мандати комуністів не враховувалися, урядова коаліція або НСДАП усюди отримали більшість. Після того, як у квітні 1933 р. Гітлер відновив інститут імперських намісників - штатгальтерів, які призначалися райхспрезидентом за поданням канцлера, ландтаги втратили будь-яке реальне політичне значення. Саме у цей період навесні 1933 р. відбувається процес масового проникнення націонал-соціалістів у сферу державної влади аж до муніципального рівня.

23 березня 1933 р. відбулося перше засідання рейхстагу у берлінському оперному театрі Кроля. Саме тоді й був прийнятий закон про надання надзвичайних повноважень уряду А. Гітлера двома третинами голосів депутатського корпусу, який в очах німецької нації і світової громадськості ще раз підтвердив "курс на законність" НСДАП. Саме на підставі цього закону фюрер і розпочав процес трансформації Веймарської республіки у Третій рейх.

Ставка великого капіталу Німеччини на НСДАП не була випадковою. Протягом 14 років, ця політична сила, очолювана Адольфом Гітлером, завдяки системній пропагандистсько-психологічній роботі з населенням країни викривала "вади Версаля", послідовно та відверто виступала з шовіністичними гаслами щодо війни за світове панування саме арійської раси. Саме в зв'язку з цим, відомий польський публіцист

С.Мацкевич писав: “Звідкіля походить цей надзвичайний вплив фюрера на людей? Скільки разів я чув особисто промови Гітлера, стільки ж разів відчував великий подив, як це взагалі може комусь з людей подобатись. Яким чином ці воплі та верещання впливали на німецький народ, віками до цього вихований на культурі мислення? Часи Гітлера підтверджують теорії тих, хто вважає, що не лише окремі особистості, а й цілі нації страждають від психічних захворювань” [25, с.33].

Під час прориву нацистів до влади, не залишились відсторонь і німецькі військові, через те що контакти еліти рейхсверу з керівництвом НСДАП були однією з таємних передумов встановлення власне режиму Третього рейху. Саме це, відверто визнавав, особисто Адольф Гітлер виступаючи на з’їзді “переможців” у 1933 р., заявивши “Пани генерали, пани офіцери, тим що я стою зараз тут, я маю дякувати Вам!” [26,с.210].

Під час розбудови структур Третього рейху, у 1933-1935 рр., нацисти вже мали готову зовнішньополітичну програму дій. Більш-менш чітко викладену у праці А.Гітлера “Моя боротьба” [27]. Мова йшла, у першу чергу, про приєднання до Німеччини Австрії, західних районів Чехословаччини та Польщі; згодом планувалось захоплення Європи, Близького та Середнього Сходу практично до Індії; завершував будівництво ядра тисячолітнього рейху спільний з японцями похід в Америку. У якості ідеологічної платформи цієї “скромної” програми нацисти використовували:

А) геополітику;

Б) расову теорію щодо домінування “раси панів” за рахунок “нижчих рас”;

В) тезу про необхідність розширення німецького сегменту “lebensraum” - “життєвого простору” тощо [28, с.24-32].

При цьому, чуттєвою перепоною на шляху до виконання цієї програми, були версальські військові обмеження, або за влучним виразом фюрера – “кайдани Версалю”. Тому, не випадково, що першочерговим завданням дипломатів уряду Гітлера, стала саме ліквідація військових складових Версальської угоди 1919 р. Саме заради полегшення виконання цього завдання фюрера, нацистське керівництво приймає рішення про вихід країни зі складу Ліги Націй – 19 жовтня 1933 р. 12 листопада 1933 р. Німеччині відбувся з цього приводу навіть референдум, за яким вихід підтримали 40 633 852 громадян (95,1% від загальної кількості бравших участь у голосуванні). Проти проголосувало 2 101 207 чоловік (4,9% від загальної кількості бравших участь у голосуванні) [29, с.296].

Також, практично відразу після утворення “уряду національної концентрації”, на чолі з А.Гітлером, основними засобами подолання “великої депресії” у Німеччині стали гонка озброєнь та відверта милітаризація економіки. Розпочинається безпрецедентне для Європи 30-х рр. ХХ ст. будівництво масової армії.

Вирішальний крок на шляху розгортання військових сил був зроблений нацистами 16 березня 1935 р., коли було видано закон щодо утворення вермахту, а також відновлена загальна військова повинність. Відтепер військові сили країни було розподілено на три види: сухопутну армію – військово-морський флот – військово-повітряні сили [30, с.245]. Також у сухопутних силах було відновлено Генеральний штаб. У зв’язку з введенням загальної військової повинності, уряд Німеччини офіційно проголосив, що він не вважає себе пов’язаним обмеженнями у питаннях озброєння згідно з умовами Версальської угоди 1919 р. 17 березня 1935 р. виступаючи з промовою перед депутатами німецького парламенту військовий міністр рейху Вернер фон Бломберг заявив, що саме “віднині були збудовані та відновлені основи безпеки рейху” і далі, що “німецький вермахт має бути, у внутрішньополітичному житті – національною школою виховання бойового духу та Любові до Вітчизни у молоді; у зовнішньополітичній сфері – абсолютно рівноправним та сильним охоронцем та і захисником Рейху” [31, с.380]. Західні держави відреагували на це лише суто формальними нотами протесту. Саме така поведінка урядів Англії, Франції та Італії, як писав сучасник цих подій – посол Франції у Берліні А.Франсуа – Понсе, переконувало власне Гітлера, у тому, що він “може собі дозволити і надалі, у майбутньому, диктувати закони Європі” [32, с.231].

У 1935 р. чисельність сухопутних сил Третього рейху досягла 300 тис. чоловік. З урахуванням ВМФ та ВПС особовий склад військових сил Німеччини досягнув 900.000 чоловік. Якщо враховувати воєнізовані підрозділи СС та СА, ця цифра сягає далеко за мільйонну армію [33,с.294-295]. Одночасно, досить швидкими темпами розвивалась авіація, на чолі з маршалом Германом Герінгом. Особливу увагу приділяли саме наступальним силам; взаємодії з іншими видами військових сил та бомбардувальній авіації. У 1935 р. на озброєнні німецьких військово-повітряних сил вже було 2500 літаків, з них 800 бойового призначення [34, с.97]. Одночасно, великі кошти нацистський уряд вкладав у програму військово-морських озброєнь. Між тим, справжнім каталізатором, прискорення гонки озброєнь на морі стала англо-німецька угода від 18 червня 1935 року, згідно з якою Німеччина отримала право на флот, що складав 35%, а по підводним човнам навіть 60% від британського обсягу [35, с.498]. Після цієї угоди 1935 р. німці отримали дозвіл на будівництво 5 лінкорів, 2 авіаносців, 21 крейсера, 64 есмінців загальним водозміщенням у 420 тис. тон, що збільшувало німецький флот у 5,5 разів. Для уряду А.Гітлера, ця угода, мала велике і політичне, і військове значення. Річ у тому, що англо-німецька угода 1935 р. знову безцеремонно порушувала Версальську угоду 1919 р., а також була підписана, незважаючи на офіційний протест Франції.

5-10 вересня 1935 р., у Нюрнберзі відбувся VII з’їзд НСДАП під офіційною назвою “З’їзд волі!”, який можна вважати кульмінаційним пунктом діяльності нацистів по перетворенню Німеччини у милітаристську державу ще за умов миру у Європі. Цьому з’їзду було навіть присвячено фільм з гучномовною назвою “З’їзд волі! – Наш Вермахт!”. Перед учасниками нацистського форуму пройшов церемоніальний військовий парад, після якого було проголошено, що німці, врешті-решт отримали довгоочікувану волю – військовий суверенітет та право на вільне озброєння нації. VII з’їзд НСДАП пройшов одночасно, і як відверта демонстрація невпинно зростаючої військової могутності Третього рейху, так і як грандіозна

пропагандистська піар-акція, яка продемонструвала світу, що Німеччина відверто постала на шлях підготовки до Другої світової війни.

Таким чином, можна зауважити, що саме легальний прихід НСДАП до важелів державної влади у Німеччині став поворотним пунктом, між Веймарською Республікою та Третім Рейхом, на шляху до підготовки до Другої світової війни та прискорив розгортання німецького військово-економічного та реваншистського ідейно-психологічного потенціалів.

Отже, спробуємо визначити характерні риси своєрідності історичного розвитку Німеччини в 1929–1935 рр.:

– “велика депресія” 1929-1933 рр. оголила структурну слабкість партійно-політичного механізму Веймарської Німеччини;

– перебудова нацистського руху в політичну партію нового типу (1925-1933 рр.) і курс НСДАП на “легальне захоплення влади” принесли Гітлеру врешті-решт, крісло рейхсканцлера;

– коаліція з німецькими націоналістами і консерваторами,

– усунення від політичного життя КПГ,

– підтримка П. фон Гінденбурга,

– системний підхід до проникнення у владу дозволили А. Гітлеру надати відбиток законності генези Третього рейху.

– курс на гонку озброєнь і милітаризацію економіки.

Джерела та література

1. Ruck M. Bibliographie zum Nationalsozialismus / M. Ruck – Köln, Bund-Verlag, 1995. – 1428 s. (описано 20 000 досліджень – О.Д.); Ruck M. Bibliographie zum Nationalsozialismus / M. Ruck. – Darmstadt, Bund-Verlag, 2000. – 2 Bd. – 1610 s. (описано 37 000 наукових розвідок – О.Д.)
2. Göring G. Reden und Aufsätze / G. Göring. – München: Franz Eher Verlag, 1934. – 458 s.
3. Пленков О.Ю. Тайны Третьего Рейха. Спартанцы Гитлера / О.Ю. Пленков. – М.: ОЛМА Медиа груп, 2010. – 480 с.
4. Фрай Н. Государство фюрера: Национал-социалисты у власти: Германия, 1933–1945/ Н. Фрай. – М.: Российская политическая энциклопедия, 2009. – 255 с.
5. Эванс Р. Третий рейх: Зарождение империи / Р. Эванс. В 3-х т. – Екатеринбург: У - Фактория; Астрель, 2010. – Т.1. – 640 с.
6. Volker U. Adolf Hitler. Die Jahre des Aufstiegs 1889-1939. Biografie / U. Volker. – Fr. am. Main: Fischer Verlag, 2013. – 1000 s.
7. Фрай Н. Государство фюрера: Национал-социалисты у власти: Германия, 1933-1945 / Н.Фрай – М.: Российская политическая энциклопедия 2009. – 255 с.
8. Коваль В.С. "Барбаросса": истоки и история величайшего преступления империализма / В.С.Коваль – К.: Наукова думка, 1989. – 624 с.
9. Залесский К. НСДАП. Власть в Третьем рейхе / К. Залесский – М.: Эксмо – Яуза, 2005. – 672 с.
10. Фест И.К. Гитлер. Биография в 3 т. / И.К. Фест. – Пермь: Алетейя, 1993. – Т.2. – 480 с.
11. Heyen F.- J. Der Nationalsozialismus im Alltag / F.- J. Heyen – Boppard : Harald Boldt Verlag, 1967. – 372 s.
12. Bracher K.-D. Die deutsche Diktatur. Entstehung, Struktur, Folgen des Nationalsozialismus / K.-D. Bracher – Köln: Verlag J.B. Metzler, 1993. – 865 s.
13. Штурм власти / М.Иванов. – М.: Терра, 1997. – 192 с.
14. Bullock A. Hitler. Eine Studie über Tyrannei / A. Bullock – Dusseldorf : Droste Verlag, 1977. – 886 s.
15. Hitler A. Mein Kampf / A. Hitler – München: Verlag Franz Eher, 1941. – 781 s.
16. Bucher P. Der Reichswehrprozeß. Der Hochverrat der Ulmer Reichswehroffiziere 1929 -1930 / P. Bucher – Boppard : Harald Boldt Verlag, 1967. – 524 s.
17. Scheringer R. Das grosse Los unter Soldaten, Bauern und Rebellen / R. Scheringer. – B.: Südwest-Verlag , 1959. – 518 s.
18. Штурм власти / М. Иванов. – М.: Терра, 1997. – С.80.
19. Залесский К. НСДАП. Власть в Третьем рейхе / К. Залесский – М.: Эксмо-Яуза, 2005. – 672 с.
20. Mosley L. Goring. Eine biographie / L. Mosley. – Dusseldorf ; Bernard & Graefe Verlag, 1972. – 523 s.
21. Die ungeliebte Republik. Dokumentazion zur Innen und Aussenpolitik Weimars. 1918-1933 / von W. Michalka und G.Niedhart – München: dtv, 1981. – 456 s.
22. Die ungeliebte Republik. Dokumentazion zur Innen und Aussenpolitik Weimars. 1918-1933 / von W. Michalka und G.Niedhart – München : dtv, 1981. – 456 s.
23. Fraenkel E. Der Doppelstaat / E. Fraenkel. – Köln : Europäische Verlagsanstalt, 1974. – 257 s.
24. Falter J. W. Hitlers Wahler / J. W. Falter– München : C.H.Beck, 1991. – 443 s.
25. Мацкевич С. Политика Бека / С.Мацкевич. – М.: Издательство Степаненко, 2010. – 220 с.
26. История фашизма в Западной Европе / Г.С.Филатов. – М.: Наука, 1978. – 616 с.
27. Гитлер А. Mein Kampf / А.Гитлер. – М.: Т-Око, 1992. – 591 с.
28. Буханов В.А. Европейская стратегия германского фашизма / В. А. Буханов. – Свердловск : Издательство Уральского университета, 1991. – 164 с.
29. Илюхина Р.М. Лига Наций. 1919 – 1934. – М.: Наука, 1982. – 330 с.
30. История Германии: уч. пособие : в 3 тт. / Б. Бонвеч, Ю.В.Галактионов. – М. : Книжный дом “Университет”, 2008. – Т.2. – 672 с.
31. История Германии: уч. пособие : в 3 тт. / Б. Бонвеч, Ю.В.Галактионов. – М.: Книжный дом “Университет”, 2008. – Т.3. – 592 с.
32. Европа в международных отношениях. 1917-1939 / А.О. Чубарьян. – М.: Наука, 1979. – 438 с.
33. Історія Німеччини у світлинах / І.Андрущенко, Л.Сандига, О.Кислюк. – К.: “Юніверс”, 2010. – 566 с.
34. Назария С. Международные отношения в эпоху мировых войн: факты и мифология / С. Назария. – Кишинев: Центр стратегического анализа и прогноза “Est-Vest” Республики Молдова, 2012. – 656 с.
35. Патрушев А.И. Германская история: через тернии двух тысячелетий / А.И.Патрушев. – М.: Издательский дом Международного университета в Москве, 2007. – 704 с.

Давлетов А. Р. Германия на пути ко Второй мировой войне: от Веймарской республики к Третьему рейху (1928-1935 гг.)

Статья посвящена исследованию предпосылок демонтажа структур Веймарской Германии и становления Третьего рейха, с целью определения характерных черт своеобразного исторического развития этой страны в 1928-1935 годах. Автор освещает, как происходила унификация немецкого общества согласно с нацистским планом построения Третьего рейха, и как Германия, возглавляемая "правительством национальной концентрации" Адольфа Гитлера, окончательно встала на путь подготовки ко Второй мировой войны.

Ключевые слова: Милитаризм, Вторая мировая война Третий рейх, НСДАП, Веймарская Республика, национал-социализм.

Davletov O. R. Germany on the road to the Second World War: from Weimar republic to the Third reich (1928-1935)

In order to determine the features of historical development of Germany in 1928 - 1935 the author researches the background of dismantling structures of Weimar Germany and the establishment of the Third Reich. The author describes how the unification of German society took place under the Nazi plan of building the Third Reich. It was shown how and when Germany, controlled by the "government of national concentration" headed by Adolf Hitler, finally took the course on the preparation to the Second World War.

Keywords: militarism, World War II, the Third Reich, Nazi Party, Weimar Republic, National Socialism.

УДК 94:355.48(4)"1920/1930"

А. О. Корочанська

ПАН'ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОЕКТ Р. КУДЕНХОВЕ–КАЛЕРГІ У 1920–1930–ті рр.: АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПОЛОЖЕНЬ

У статті аналізуються основні положення пан'європейського проекту Р. Куденхове-Калергі та їх зв'язок із історичними реаліями міжвоєнного періоду. Особлива увага звертається на розуміння сутності європейського об'єднання в проекті, обґрунтування його необхідності та запропонований шлях реалізації. Робиться висновок про те, що Пан-Європа була проектом альтернативного улаштування післявоєнної Європи, який мав за мету усунення проблеми періодичних війн та досягнення економічного благополуччя на континенті.

Ключові слова: Пан-Європа, Р. Куденхове-Калергі, об'єднання Європи, міжвоєнний період

Пан'європейський проект Р. Куденхове-Калергі є важливою, але ще малодослідженою сторінкою в історії міжвоєнного періоду. Щоб скласти більш-менш повне уявлення про потенціал цього проекту, необхідно провести велику роботу по реконструкції задумів теоретика та методів їх реалізації з урахуванням політичного та геополітичного контексту. Звернення до вивчення проекту Пан-Європи у 1920–1930-ті рр. є особливо актуальним у зв'язку із сучасними євроінтеграційними тенденціями в Україні.

Аналіз положень проекту, який можна вважати ідейною предтечею сучасних процесів в Європі, з одного боку, дає можливість пошуку нових шляхів вирішення проблем інтеграції, з іншого боку, дозволяє зрозуміти причини цих проблем.

В останні роки, у зв'язку із поглибленням та розширенням процесів європейської інтеграції, інтерес до історії європейської ідеї підвищується як серед західних вчених, так і серед українських та російських дослідників. До аналізу пан'європейського проекту та діяльності Р. Куденхове-Калергі у міжвоєнний період звертаються російські дослідники О.О. Чубар'ян [1], О.О. Панаріна [2] та інші.

Особливою багатоманітністю відрізняється європейська та американська історіографія. Серед праць, присвячених ідеї європейської єдності у міжвоєнний період, слід виділити збірку "Європа в кризі: Інтелектуали та європейська ідея, 1917-1957". У статтях зазначеної збірки, з одного боку, дається загальна характеристика умов, в яких формувалась ідея єдиної Європи у міжвоєнний період, з іншого, розкриваються погляди інтелектуалів Австрії, Німеччини, Франції, Польщі на ідею єдиної Європи, в тому числі проаналізований і проект Пан-Європи [3]. Також до аналізу проекту Р. Куденхове-Калергі звертаються П. Лоссовські [4], К. Пегг [5] тощо.

В сучасній українській історіографії проблеми, пов'язані із історією виникнення та трансформації європейської ідеї, на жаль, ще не є дослідженими в достатній мірі. Звернення до аналізу ідей Пан-Європи роблять А.Ю. Мартинов та С.В. Віднянський [6], В.П. Газін [7] та інші. В умовах дефіциту досліджень з історії європейської ідеї доречним буде звернення до комплексного аналізу основних ідей пан'європейського проекту у міжвоєнний період.

Тобто дана робота присвячена аналізу сукупності ідей, які склали проект Пан-Європи. Пан'європейський проект при цьому розглядається в контексті історичних умов, в яких опинились країни європейського континенту після Першої світової війни.

Для розуміння сутності ідей пан'європейського проекту щодо бачення майбутньої європейської єдності та шляхів її досягнення у міжвоєнний період слід звернутися до пошуку загальних підстав, які дали поштовх до її виникнення.